

25. Чаплак Я.В. Концептуальна модель готовності майбутніх психологів-практиків до консультативної роботи зі старшокласниками / Я.В. Чаплак // Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка і психологія. – Чернівці: Рута, 2010. – Вип.498-499. – С.190-195.

The article delves into the problem of psychologist's personal and professional features formation according to the ideal model of the psychologist professional activity; personal and acmeological approach as a psychological and pedagogical principle is discussed; based on this principle, personal and acmeological model of psychologist preparedness and the programme and methods of the programme components formation (theoretical, practical and personal) are discussed in the process specialist of psychological service training.

Keywords: personal and professional features, acme forms, personal and acmeological approach, personal and acmeological model of psychologist preparedness.

Отримано: 14.02.2011

УДК: 37.015

Н.В. Гаркавенко, Я.В. Чаплак

Зміст і механізми соціалізації підлітків в умовах родинної депривації

У статті розкриваються зміст і механізми соціалізації підлітків в умовах родинної депривації. Доведено, що родинна депривація негативно впливає на розвиток ідентифікації та самоусвідомлення, створюючи певні труднощі у здійсненні цілісної особистості. На основі особливостей описаних інтерпретацій, можна зробити висновок, що в умовах родинної депривації часто відбуваються порушення механізмів соціалізації, зумовлюючи їх специфіку, яка визначатиметься особливостями соціально-психологічних впливів соціальної ситуації розвитку, в якій перебуває підліток.

Ключові слова: механізми соціалізації підлітків, родинна депривація, ідентифікація, самоусвідомлення, соціально-психологічні впливи, соціальна ситуація розвитку.

Статья описывает контент и механизмы социализации подростков в условиях семейной депривации. Доказанный, что семейная депривация

затрагивает развитие идентичности и самосознания, создавая трудности в осуществлении человека. На основе особенностей описанных интерпретаций, мы можем прийти к заключению, что в лишении семенной депривации часто нарушаются механизмы социализации, вызывая их специфику, которая определена особенностями социального и психологического воздействия в социальной ситуации развития, в который находится подросток.

Ключевые слова: механизмы социализации подростков, семейная депривация, идентификация, самосознание, социально-психологические воздействия, социальная ситуация развития.

Постановка проблеми. Соціалізація відбувається протягом усього життя людини та має свої особливості в кожній віковій групі, проте найбільш важливого значення проблема особливостей соціалізації набуває в перехідні періоди розвитку дитини, а саме в найбільш “важкому” для педагогічного впливу – підлітковому віці, бо саме в ньому закладаються основи і загальний напрямок у формуванні моральних норм та цінностей, їхній критичний аналіз, аутентичне переосмислення і прийняття та інтеграція.

Вивчення соціально-психологічних особливостей соціалізації підлітків свідчить, з одного боку, про їхню мотиваційну готовність до засвоєння норм і цінностей суспільства, з другого – про соціально-рольову маргінальність підростаючого покоління.

Об’єктивна ознака сьогодення – ускладнення процесу соціалізації підлітка внаслідок економічних, соціальних, політичних змін, які відбуваються в нашому суспільстві. Накладаючись на економічну кризу підліткового віку, засвоєння норм і цінностей ще більше загострюється. Важливим фактором процесу соціалізації підлітка є вікові кризові явища: прискореність і нерівномірність розвитку його організму в період статевого дозрівання, що ускладнює психічне та фізичне самопочуття, зумовлює емоційну нестійкість, яка виявляється в інтенсивному, нерідко неадекватному емоційному реагуванні на проблеми, що постають перед ним.

Оскільки провідною лінією розвитку підлітка є самоутвердження як самостійного та дорослого суб’єкта, то у нього виникають нагальні потреби постійного порівняння й ідентифікації з однолітками, дорослими, самоутвердження, самовдосконалення. Усі стратегії і тактики самоутвердження, що реалізуються насамперед через ідентифікацію з іншими, усталюються як намагання бути автономними і дорослими. У кінцевому результаті вони підпорядковані глобальній потребі самоприйняття, тобто ствердження й утвердження себе як психосоціальної істоти. Почуття дорослості підлітка є основною домінантою процесу його соціалізації.

Аналіз наукових досліджень. Л.Божович, Л.Виготський, Г.Костюк, С.Максименко, В.Татенко, Т.Титаренко [2, 3, 9, 10] та інші у своїх працях підкреслюють, що у підлітковому віці відбувається своєрідний і надзвичайно важливий перелом у системі детермінант розвитку особистості. Маючи прямий або опосередкований вплив, соціально-психологічні й особистісні детермінанти самоствердження підлітка спричиняють цілу низку істотних змін у його самосвідомості на всіх його рівнях. У підлітка відбувається яч бурхлива активізація глибинних рівнів його самосвідомості.

М.Обухова вказує [12], що соціальна ситуація, яка є умовою розвитку й буття в підлітковому віці, принципово відрізняється від соціальної ситуації в дитинстві не стільки зовнішніми обставинами, стільки внутрішніми чинниками. Підліток продовжує жити в родині (або в установі інтернатного закладу), вчитися в школі. Однак сама соціальна ситуація трансформується у його свідомості через нові ціннісні орієнтації – підліток починає інтенсивно рефлексувати, порівнюючи себе з іншими, зіставляючи себе з соціумом.

У дитинстві особистість дитини була занурена у поле родинної ідентифікації. Сімейне “Ми” – перша група, що приймається в дитинстві як аргіорі, як даність. Батьки, родичі, сімейні традиції, стиль взаємин у дитинстві сприймаються як незмінна сутність буття. Однак, набираючись досвіду життя, підліток відкриває для себе різноманітні сімейні відносини, які відрізняються від батьківської родини. Він починає відчувати потребу вийти за межі родинної ідентифікації, вийти за її межі, прилучитись до інших соціальних груп і водночас уособитись як самодостатній суб’єкт свого життя, утвердити своє “Я” в структурі родинного “Ми”. Тому підліток спрямовує свій критичний погляд на родинні традиції, цінності.

На даний момент у зв’язку з необхідністю активізації участі сім’ї, родини у вихованні дітей в українській психолого-педагогічній науці активізувалось поняття родини як інституту соціалізації. У цьому контексті необхідно рішуче повернутись до української родинної педагогіки, всіма засобами утверджувати ефективний виховний статус української родини.

Проблема сім’ї – її соціально-психологічні характеристики, пов’язані з динамікою, сімейні відносини, особливості її впливу на розвиток особистості дитини, надання психологічної допомоги сім’ям у важких ситуаціях та ін. – є стабільно актуальною у психолого-педагогічній науці від початку ХХ ст. Питання типології сімей, її специфіка, основні проблеми та види психологічної

допомоги сім'ям їм перебували у центрі уваги багатьох видатних і відомих психологів: А. Адлера, Е. Берна, М. Боуена, К. Вітакера, Л. Виготського, Е. Еріксона, В. Сатир, З. Фройда, А. Фройд, К. Хорні, К. Юнга та ін. Їхні дослідження стали теоретичною та методологічною базою фундаментальних і прикладних розробок проблематики сім'ї у вітчизняній психології, здійснених О.І. Бондарчуком, Ю.В. Борисенком, Л.С. Виготським, В.Н. Дружиніним, О.І. Захаровим, Є.Г. Ейдемільером, Г.С. Костюком, Н.В. Чепелевою, Т.М. Титаренко та ін.

У науці існує чимало даних про різні типи сімей та їхні характерні риси, стилі батьківського ставлення до дітей, основні проблеми у сімейному вихованні та ін. Але особливості соціально-економічної ситуації в Україні створюють нові складні проблеми у сфері сімейних відносин, що вимагає якісної модернізації психологічного супроводу сімейного життя, допомоги проблемним сім'ям. Сьогодні поряд із зростанням частки неповних сімей внаслідок розлучення чи, рідше, смерті одного з подружжя, інтенсивно збільшується кількість т.зв. функціонально неповних сімей – тих, у яких хтось з батьків чи обоє емігрують за кордон на заробітки.

Сьогодні російські психологи і психотерапевти чимало уваги приділяють питанням відповідального, раннього, девіантного батьківства і материнства (В.І.Брутман, А.Я.Варга, І.Ю.Хамітова, С.Н.Єніколопов, Д.Пайнз та ін.), вивченню особливостей змін у функціонуванні сімей в сучасному кризовому соціумі, розробці нових методів та методик психотерапевтичної і консультативної роботи з ними тощо. Також створюються школи для молодих батьків, центри соціально-психологічної та психолого-педагогічної допомоги сім'ям, підготовки батьків до народження та виховання дитини та ін. Розмаїття напрямів та видів психологічної допомоги сім'ям зумовило виникнення нових психологічних термінів, причому представники різних галузей психології нерідко вкладають у них різний зміст. Так, у вітчизняній та зарубіжній психології ще немає кінцевого чіткого розмежування понять “психологічний супровід”, “психологічне консультування”, “психотерапія”, “психокорекція”, “робота психолога” та ін. Можна спостерігати і спроби обґрунтувати доцільність введення нових термінів, без належної диференціації вищенаведених.

Родинне виховання трактується як цілеспрямований процес організації взаємодії дорослих і дітей у родині та їх спільній творчій діяльності, яка стимулює розвиток і саморозвиток останніх довершених різнобічних якостей через забезпечення необхідних умов для ефективного функціонування механізму внутрішньої

ціннісно-нормативної регуляції поведінки особистості в процесі соціалізації [3, с.16]. Особистісний батьківський приклад, моральний зразок поведінки батька й матері, інших членів родини забезпечує ідентифікаційне засвоєння моральної мудрості поколінь. Своєрідність і необхідність сімейного виховання полягає в тому, що воно за своїм характером більш емоційне, ніж будь-яке інше, оскільки його провідником є батьківська любов до дітей і почуття прихильності, довіри дітей до батьків. Як мала соціальна група, родина найбільше відповідає вимогам поступового залучення дитини до соціального життя і поетапного розширення її світогляду і досвіду.

У зв'язку з існуючою в Україні кризою сімейних відносин (велика кількість розлучень, конфліктогенність сімей, девіантна поведінка дітей та молоді, активізація негативного середовища неспроможних родин) актуалізує необхідність удосконалення процесу родинного виховання, соціальної реабілітації, адаптації та соціалізації дітей, які перебувають у складних морально-психологічних умовах.

Тому не всі підлітки мають підтримку родини. Особливо ускладнюється особистісний розвиток підлітка в установах інтернатного типу, в умовах родинної депривації.

За певними характеристиками родинна депривація – тривале часткове або повне позбавлення дитини соціалізуючого потенціалу родинного виховання, незадоволення потреби в родинно-емоційній залежності. Родинна депривація характеризується відсутністю чи ускладненням ідентифікації дитини з дорослим як носієм певних соціальних ролей, емоційним відкиданням, фрустрацією базисних потреб дитини у приєднанні, афіляції, безпеці, прийнятті, любові, довірі до світу, відірваністю від соціалізуючого потенціалу родинного виховання. Серед віддалених небезпечних наслідків родинної (соціальної, емоційної, когнітивної, комунікативної, гендерної та ін.) депривації – майбутнє спотворення особистісного розвитку дитини, нездатність успішно реалізувати репродуктивні функції.

Сила рушійних наслідків впливу деприваційних умов розвитку дитини залежить від її віку: вони тим інтенсивніші, чим менша дитина і більша її безпорадність та залежність. Емпіричні дослідження переконливо підтверджують залежність девіантної поведінки від ранньої депривації.

Р.Капралова, описавши дітей, котрі росли при гострому дефіциті спілкування з дорослими і цілковитій відсутності педагогічної роботи з ними [5], підкреслила їх у край низький рівень

соціального розвитку, що виявлявся у відсутності уваги та інтересу до дорослих, апатичності, пасивному ставленні до навколишніх. Про важливість материнської любові і турботи свідчать також дослідження, проведені у Франції під керівництвом М.Рудинеско-Орбі і М.Майергоффа в Швейцарії та інших країнах.

При одинаковій деприваційній ситуації різні діти будуть поводитися по-різному і матимуть з цього різні наслідки, тому що вони вносять різні передумови, пов'язані з їх психічною конституцією і рівнем розвитку своєї особистості [5].

Розвиваючись, дитина в результаті взаємодії засвоює певні ролі (спочатку – в межах сім'ї, пізніше поза сім'єю), набуває досвіду щодо деяких компонентів культури. Спрацьовує механізм ідентифікації, дитина починає приміряти до себе ролі (рольова гра). Але це уможливорюється тільки в результаті взаємодії дорослого й дитини, яка починає усвідомлювати власну роль у суспільстві. Порухення соціальної взаємодії, тобто, якщо в соціальній структурі був відсутній суттєвий елемент (батько, мати), веде до невідповідності індивіда виконувати різні ролі, які будуть від нього очікуватися. Часто відбувається порушення механізмів соціалізації, яка стає неповною і недостатньою. Деприваційний досвід переобтяжує життя дитини, надмірна травмованість дитини може порушити хід її розвитку, викликати різні негативні емоційні та поведінкові реакції, збочення у формуванні її особистості, надфункціонування механізмів захисту. Пережиті дітьми психотравми опосередковують їх сьогоденні прагнення, бажання, інтереси, поведінку тощо.

Розвиток дитини, яка виховується поза межами родини, свідчить не про відхилення в розвитку особистості, а про формування принципово інших механізмів її активності, які даючи можливість пристосуватися до життя в нужданних умовах (інтернатна установа) створюють обмеження для входження її в суспільне соціальне оточення, зумовлюють розвиток неадекватності в побудові моделі подальшого спілкування, знижують активне ставлення до життя.

У дослідженнях І.Бежа, І.Дубровіної, Т.Землянухіної, М.Прихожан [1, 2, 6, 7, 13] несприятливі умови для особистісного розвитку в інтернатних закладах зумовлені своєрідністю спілкування підлітків з дорослими, системою зовнішнього контролю вихователів, постійних вказівок, настанов, що позначаються на особливостях психічного розвитку вихованців. Дослідники вважають, що основними чинниками, які призводять до специфічного психічного розвитку підлітків у спецзакладах, є дефіцит батьківсько-материнського впливу; своєрідна система спілкування дорослих з підлітками; домінування педагогічної культури

авторитарного типу; жорстка регламентація життєдіяльності; часта зміна вихователів; особливості формування практичного життєвого досвіду вихованців; звуження навколишнього середовища; відсутність особистісно орієнтованого підходу.

Виховання підлітків в інтернатних умовах накладає специфічний відбиток на розвиток їх особистості та зумовлює певні труднощі у здійсненні цілісної соціалізації. Результати досліджень свідчать про низку відхилень в особистісному розвитку підлітків, які виховуються в інтернатних умовах: низька самооцінка, самозаперечення, нехтування собою та іншими [7, 13].

Емоційна бідність, слабка внутрішня позиція, нерозвиненість прихильності, звуженість бачення перспектив, проблемність статево-рольового самовизначення, домінування імпульсивності та залежності в поведінці, ситуативність мислення – це далеко не повний перелік характеристик дітей, які виховуються поза сім'єю. У них формується система поглядів, згідно з якою соціальні сироти є секуляризованими – відчуженими, ізольованими від однолітків у звичайному соціальному середовищі. Система такої опіки залишається у контексті підходів, згідно з якими головним чинником впливу на особистість вихованця є колективний характер життя та співжиття. Це зумовлює складнощі в адаптації “інтернатних” дітей до звичайного життя в соціумі, заснованого на шлюбі.

Будуючи власну стратегію взаємодії з іншими у процесі соціалізації, індивід мусить враховувати не лише потреби, мотиви, установки іншого, але й те, як ці інші розуміють його потреби, мотиви, установки. Усвідомлення себе через іншого передбачає два механізми: ідентифікацію і рефлексію.

За М.Корневим та А.Коваленко рефлексія розглядається як механізм соціалізації індивіда [5, 8], “але яка сприяє повністю діючим механізмам розвитку людини”. При цьому підкреслюється, що індивідуальна рефлексія є вторинною формою – персоніфікованим та інтегрованим процесом, який у своїй початковій стадії був міжіндивідуальним. Рефлексія включає в себе такі процеси, як самопізнання і пізнання іншої людини, самооцінка та оцінка інших, самоінтерпретація та пояснення поведінки інших людей. Рефлексія дає можливість пізнати специфіку та закономірності функціонування індивідуальної свідомості. Процес розвитку здібностей до рефлексії – не завжди ситуація зіставлення себе з іншими, тобто спілкування, взаємодія з ними.

За З.Фрейдом [14] ідентифікація як процес утворення людської суб'єктивності. Сьогодні “метафізичне” розуміння ідентифікації як прагнення сформуванню власне “Я” подібне до іншого, що береться

за “зразок”, увійшло в психологічну літературу як парадигма. Ідентифікація, в розумінні К.Юнга, виконує захисну функцію [14].

А.Бандура у теорії соціального навчання ідентифікацію розглядає як неперервний процес зазначає, що серед багатоманіття детермінант ідентифікації суттєву роль відіграють соціальні фактори.

Вітчизняна психологія ідентифікацію розглядала як важливий механізм, який опосередковує розвиток особистості в онтогенезі. Так, згідно з концепцією В.Мухіної [5], ідентифікація є центральним механізмом структурування самосвідомості. Вона розглядає ідентифікацію поряд з відособленням, як два рівноцінно значущі та водночас діалектично суперечливі елементи єдиного механізму соціалізації та індивідуалізації, який розвиває особистість та робить її психологічно вільною.

Розвиток особистості через механізм ідентифікації – відособлення – складний, суперечливий процес, – підкреслює В.Мухіна.

Тому, термін “ідентифікація” (лат. *identikus* – тотожний і *fatio* – роблю) означає ототожнення себе з іншими, виражає встановлений емпіричний факт: найпростішим способом розуміння іншої людини є уподібнення себе до неї. Еталоном для зіставлення може бути, на думку М.Бахтіна, не якась окрема людина, а лише хтось “взагалі”, якийсь ідеал, норма, “нормативний інший” стає засобом, використовуючи який дитина регулює свою поведінку, діяльність, виробляє власні способи їх регуляції. Діти у міру того, як вони ростуть, засвоюють усе більше різноманітних норм, відношень і форм поведінки, властивих їх батькам, ровесникам, навколишнім людям. Дитина ідентифікує себе з ними, переймає їх погляди і життєвий досвід [5].

Процес ідентифікації в умовах родинної депривації деформується через відсутність взаємодії дитини з батьками. Т.Юферева [6], на основі аналізу й інтерпретації результатів депривованих підлітків і підлітків з родин зазначає, що у вихованців закритих установ усталюються хибні семантичні й поведінкові патерни соціально-рольової ідентифікації. У дослідженні Я.Гошовського стверджується, що умови родинної депривації, перебування підлітка в ситуації дискомфорту й уникнення захащає картину світу, негативно впливає на розвиток ідентифікації та самоусвідомлення. Усе це призводить до зниження ефективності засвоєння дитиною соціальних ролей.

Підвищений стан тривожності депривованих підлітків перешкоджає повній та успішній ідентифікації та набуває потенційно-деструктивного заряду для особистісного розвитку депривованої особистості в майбутньому.

Потребують подальшого вивчення механізми соціалізації депривованих підлітків: наслідування, навіювання, переконання, імітація, інгібіція, конформна поведінка. Так, механізм наслідування є вродженим і досить важливим механізмом соціалізації, особливо в дитинстві. Для дорослого цей механізм у розвитку особистості відіграє другорядну роль, порівняно з іншими механізмами соціалізації.

Конформна поведінка у процесі соціалізації відіграє подвійну роль позитивну і негативну. З одного боку, сприяє виправленню помилкової думки про поведінку індивіда, а з другого – заважає утвердженню особистості, незалежної поведінки та думки.

Останнім часом окремі автори прагнуть зрозуміти ці процеси як взаємодію, зазначають, що процес соціалізації триває все життя, але особливого значення надають підлітковому та юнацькому віку. В підлітковому віці змістом соціалізації є розвиток самосвідомості, що має глибоко соціальний характер.

На основі особливостей вищевказаних інтерпретацій можна зробити висновок, що в умовах родинної депривації часто відбуваються порушення механізмів соціалізації, зумовлюючи їх специфіку, що визначатиметься особливостями соціально-психологічних впливів соціальної ситуації розвитку, в якій перебуває підліток.

В інтернатних умовах в підлітків формується агресивний або пасивний тип поведінки й емоційного реагування. Адекватний лояльний тип поведінки формується вкрай рідко, якщо підліток має внутрішню силу і його ціннісні орієнтації спрямовують його на ідентифікацію з ідеалом або з реальною хорошою людиною, яку пощастило зустріти. Та як би не склалися умови життя в підлітковому віці, орієнтація на родину і потреба в ній у цей період життя надзвичайні.

Тому родинна депривація негативно впливає на розвиток ідентифікації та самоусвідомлення, створюючи певні труднощі у здійсненні цілісної соціалізації. Тому у цій системі відбувається порушення механізмів соціалізації особистості, які зумовлюють їх специфіку розвитку. Депривація родинного впливу деструктивно впливає на розвиток ідентифікації та самоусвідомлення, процес ефективного засвоєння підлітком соціальних ролей, норм і цінностей, накладаючись на психологічну кризу підліткового віку.

Отже, підлітковий етап соціалізації вирізняється найбільш вираженою індивідуалізацією, самодетермінацією, самоуправлінням підростаючої людини, яка не просто стає суб'єктом, але й усвідомлює себе як суб'єкт. Змістом соціалізації у підлітковому віці є подальший розвиток самосвідомості.

Родина залишається важливим і найстабільнішим чинником формування особистості підлітка, всебічного розвитку само-свідомості, справляє значний вплив на формування характеру й соціальної поведінки підлітка.

Виходячи з усього, родинна депривація характеризується відсутністю чи ускладненням ідентифікації дитини з дорослим як носієм певних соціальних ролей, емоційним відкиданням, фрустрацією базисних потреб дитини у приєднанні, афіліації, безпеці, прийнятті, любові, довірі до світу, відірваністю від соціалізуючого потенціалу родинного виховання.

Список використаних джерел

1. Анн Л.Ф. Психологический тренинг с подростками. – СПб.: Питер, 2006. – 271 с.
2. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання. – Київ, 1998. – 204 с.
3. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – М.: Педагогіка, 1968. – 464 с.
4. Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6 т. – Т.2. – М., 1982. – С.238-290.
5. Голик А.Н. Социальная психиатрия сиротства. – М.: Лаборатория базовых знаний, 2000. – 192 с.
6. Дубровина И.В., Лисина М.И. Особенности психического развития детей в семье и в домах ребенка // Возрастные особенности психического развития детей. – М., 1982. – 192 с.
7. Землянухина Т.М., Лисина М.И. Особенности общения и любознательности у воспитанников закрытых детских учреждений в раннем возрасте // Возрастные особенности психического развития детей. – М., 1982. – С. 36-56.
8. Ковбас Б. Основи родинної педагогіки: у 3-х т. – Т. 2. – Івано-Франківськ, 2006. – С.7-9.
9. Кон И.С., Ольшанский В.Б. Социализация // Философский словарь. – М., 1970, – т.5.
10. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. – К., 1989. – 608 с.
11. Максименко С.Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці. – К.: Наукова думка, 1998. – 226 с.
12. Обухова Л.Ф. Возрастная психология: Учебник. – М.: Пед. общество России, 2001. – 442 с.
13. Прихожан А.М., Толстых Н.И. Дети без семьи: детский дом: заботы и тревоги общества. – М.: Педагогіка, 1990. – 160 с.
14. Фрейд З. Психология бессознательного. Сб. произведений / Сост.М.Г. Ярошевский. – М.: Просвещение, 1989.– 448 с.

The article describes the content and mechanisms of socialization of teenagers in family deprivation. Proved that family deprivation affects the development of identity and self-awareness, creating difficulties in implementing individual. On the basis of features described interpretations, we can conclude that in a family's deprivation are often violations of socialization mechanisms, causing their specificity, which is determined by the peculiarities of social and psychological impact in social situation, in which the teenager.

Key words: mechanisms of socialization of teenagers, family deprivation, identification, consciousness, social and psychological impacts, the social situation of development.

Отримано: 23.02.2011

УДК 37.015.3

Є.Л. Гергель

До проблеми зв'язку креативності з психопатологією (на прикладі дослідження акцентуацій характеру в підлітковому віці)

У статті представлено погляд на проблему зв'язку креативності і психопатології. Спираючись на аналіз досліджень, проведених як за кордоном, так і у вітчизняній психології автор робить висновок про необґрунтованість певного отождоження цих понять. Результати власного емпіричного дослідження автора підтверджують припущення про відсутність зв'язку між креативними здібностями підлітків і акцентуаціями, які відрізняються афективністю і ригідністю, а саме: збудливою, емотивною і застрягаючою.

Ключові слова: антиципація, креативність, креативні здібності, акцентуації характеру, шизофренія.

В статье представлен взгляд на проблему связи креативности и психопатологии. На основании анализа исследований, проведенных как за рубежом, так и в отечественной психологии, автор делает вывод о необоснованности определенного отождествления данных понятий. Результаты собственного эмпирического исследования автора подтверждают предположение об отсутствии связи между креативными способностями подростков и акцентуациями, которые отличаются афективностью и ригидностью, а именно: возбудимой, эмотивной и застревающей.